

A'
NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG'
DIADALMA

KAZINCZY
NAPOLEON ÉS MÁRIA LUJZA
MENYEGZŐJÉRE

A' NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG'
DIADALMA

KAZINCZY

NAPOLEON ÉS MÁRIA LUJZA

MENYEGZŐJÉRE

KÉT HASONMÁSSAL

ÍRTA

REXA DEZSŐ

GYOMA, 1932

KNER IZIDOR KIADÁSA

NAPOLEON győzhetetlennek hirdetett és hitt hadai 1809-ben magyar földet tapostak.

Míg a francia sas külországi csataterék véráztatta pástjai felett szállongott — a hosszas harcok itthon csupán izgalmas újságokat jelentettek, de most — a folytonos háborúk tizenötödik esztendejének őszelője meghozta ide is a szorongásoknak középeurópai mértékét, mert a haza földje — mégis csak a haza földje és az a tény, hogy a nagy világverő császár már Gyórré is eljutott, azt a nagy félelmet sarjazta ki a magyar lelkekből, hogy hátha most már széles Magyarországból is hadiszíntér lesz.

A győri csata a magyar nemes urak csatája volt; ott az armalisták nagy tömege állt szemben a gárdával és érthető aggodalom fogta el az eddig nyugalomban élt magyart.

A bécsi béke pedig, mint minden békeszerződés — csak látszólagos. Az is csak egy időre jelent biztonságot. A római császár birodalmából már elvitt a francia fenn is, lenn is egy darabot; ám jó — nem tartozott a „magyar glóbus“-hoz, üsse kő, vigye, ha kell neki! De ezek fejében legalább megnyerték a fellélegzést, hogy — megkötöttük a békét! Ámde a becsületes lelkű magyarok a békében igazán hinni csak akkor kezdtek, mikor híre jött, hogy a győzelmes császár feleségül fogja venni a legyőzött császár leányát; akkor a szentimentális korgyermekei ujjongásban törtek ki, mert a békepaktum a jegygyűrűben, az oltár előtti esküben, a házasságban kapja meg a maradós biztosságot. Becsületes ember csak nem kezd háborút a felesége apjával . . .

Ez a családi kapcsolat — bizalmat teremt „hogy most azt reménylhetni, hogy „Monarchiánk’ sebei bégyógyítatnak“ . . .

E megnyugvók, bizakodók és ujjongók között volt Kazinczy.

Sátoraljauhelyen 1810 január 18-án a *Pressburger Zeitung*-ból olvassa, hogy Napoleon erőszakosan eltépve házassági kötelékét és elvált Josephinetől. Olvassa és nem lenne Kazinczy, ha azonnal nem jönne arra a gondolatra, hogy a világhódító császár, aki ugyan nem kaphatná meg a kamarási kulcsot, — mégis csak

a franciák császára, Itália királya, a Nagy Károly birodalmának fantasztikus újraterejtője — bizony elvehetné a sokat szorongatott bécsi császár leányát.

Ez a gondolat nem hagyja nyugodni, nem tud egyébéről gondolkozni, csak „Louisa Ercz Herczegasszonyról.“ Meg is mondta az ujhelyi apát úrnak és mint írja: „nem is gonosz csintalanság nélkül,“ hogy Napoleon bizonyosan ezt teszi nevévé. De az apát úr, aki előtt mindenek felett az egyház szigora lebegett „csaknem levágta“; — hogy is hiheti a kálvinista Kazinczy, hogy „az udvar vétek által akarná magát bátorságba tenni.“

De szavahihető emberek útján hamarosan híre jó, hogy gróf Csáky Imrénél a francia ujságokból azt olvasták, hogy „Murat Caroline a designált francia császárné“ (Joachim nápolyi király leánya) — amire az érzékeny lelkű költő felkiált:

— Oda szép reményem!

És e hír sem marad soká magában, mert alig múlik el három nap és Zemplénben már tudni vélik, hogy Lujza osztrák főhercegnőt elkötelezték a bajor trón örökösének.

Ekkor egy egész hónap múlik el újabb hírek, szóbeszéddek és reménykedések nélkül. Vitkovics aztán március 2-án ír Kazinczynak Pestről, ahová akkorig megérkezett a biztos határozat híre, hogy a jövevény császár — valóban megkapja Európa legrégebbi uralkodó családjának liliumát: Mária Lujzát.

Ennek a hírnek azonban már határozott formái vannak. Már mindenki tudja itt, hogy Berthier tábornok, Napoleon kitűnő vezérkari főnöke, Neuchâtel, Valangin, Wagram hercege négyszáz gárdistával és hat generálissal március 2-án az osztrák császárvárosba érkezik, ahol harmadnapra lesz a fényes lakodalom. Aztán megírja Vitkovics, hogy milyen ceremóniák lesznek és érdekes, büszke felkiáltással végzi közléseit:

„Látni fogják a Párisiak a Magyar Pompát! — minek utánna látták az „Insurgenseket!“

(Ez a felkiáltás azért érdekes különösen, mert igazolja, hogy alig kétharmad évvel a győri csata után — a közvélemény nem úgy tudta az insurgensek győri haditényét, hogy: Retirálj, retirálj, Komáromig meg se állj... meg ahogy később az igazság fanatikusa, Petőfi tudta: Mikor emeltek már emléksobort A sok hős lábának, mely ott úgy futott? ... *A nép nevében.*)

A francia és osztrák császári házaknak ez a kapcsolata persze sok szóbeszédre, hírgyártásra, tervezgetésre, ábrándozásra teremtett kedves alkalmat. Beszélnek arról, hogy a főhercegnő milyen jó parthiet csinál a — monarchia részére. Azt is hírlelik — írja Vitkovics említett levelében — hogy Napoleon visszaadja a nemrégiben elvett Dalmátiát, Croátiát, meg Velencét, az Adria szépséges meny-

asszonyát s azzal a Venetusi statust is. De a károgoók, huhogók azt is tudják már, hogy egész Galitiát, meg Lodomeriát elveszi a „Mindentehető“ és ezeket Lengyelországhoz csatolja — — —

A „Mindentehető“-ről a vélemények immár megváltoztak. A nép, mely szélkakasként fordul, aszerint milyen szél fú — az ó-világrészt átformáló nagy hadvezérszászárról hol így, hol úgy ítél. A Bécsből elmenekült Ferenc császárt elébb gúnyal durván megtámadta, megpiszkolta, de a háború múltával visszatérő császáraját a Hofburg „grádicsán mint tenyerén vitte“ és — — Ő Felsége előtt ezt kiabálta:

Franz soll leben und regieren

Napoleon und die Franzosen sollen crepieren.

De most a házasság hírére — megint egyszerre megváltozik a néphangulat — és a lehurrogott francia császár ismét nagy lesz a nép és nagy lesz minden polgár előtt. A remény fűti a népeket.

Sokféle tehát a hiteles és még több az ellenőrizhetetlen hír, de a nagy fellélegzés, a nagy megkönnyebbülés általános. Az akkorában hihetetlen — de most a legutóbbi évtizedben ugyan megszokottá lett — házassági hírt lelkes örömmel fogadták a császár Lajthán innen és Lajthán túl lakó népei. A költőknél forrásba jött a poétai szesz. „A' Napoleon házassága mozgásba hozta a pennákat“ — írja az egyik debreceni poéta. Még azok is, akik nem voltak költők, keresték az alkalmat, hogy boldogságuknak, lojalitásuknak, honfiúi örömüknek és megkönnyebbülésüknek valamilyen kifejezést adjanak. Kazinczy is ír egy ilyen esetről:

„A' Kassai Püspök ebédnél felkölt székéről 's állva ivott, így: Európának halhatatlan Bajnokja, a' nagy Napoleon etc. Most széltében magasztalja minden: „tavaly nem volt semmi szitok elég. Illyek az emberek . . .“

A rejtőzve élő poéták közül most egyedül Sárospatakon hárman dolgoznak deák verseken. „Professor Vályi Nagy Ferenc Úr“, az egyik — az első nagyobb magyar plágiumpörben nem ok nélkül megvádolt poéta és az, aki 1797-ben ékes latin distichonokban, mint háborús uszító zengte a magyar kötelességeket a franciák ellen . . . Sipos Pál, ugyancsak a pataki iskolában tanár, *Pax et Hymen* cím alatt ír ékes distichonokat, amelyek majd a *Magyar Kurir*-ban kerülnek világra Kazinczy által. És írt Kézy Mózes professzor úr is epithalamiumot, „meljbe „Virgil lélegzik valósággal“ s amelyet elkészülte után azonnal meg is küld Kazinczynak.

És a versgyártás ez alkalommal az egész országban annyira nekilendül, hogy Virág egyik levelében szinte így kiált fel:

„Istenem! mint poetizálnak a' mi embereink! poetikusokkal megrútítottott „munka!“

A széphalmi mester március közepén ágynak dőlt. Orbáncot kapott, (amit ő maga Rummyhoz írt levelében Rothlaufnak mond, míg magyar leveleiben „folyosó“-nak írja,) amihez régi aranyere is kiújul. Csaknem három hete nyomja már az ágyat, amikor e két kínos és kellemetlen baj elmúltával — oly hurutos lesz, hogy még május havában is többet van ágyban, mint talpon.

Betegágyában fekszik még, amikor megkapja a Sárospatak termette latin verseket és őt, aki „nem szereti a Gelegenheitsgedichteket — ez a' nagy történet 's „Pataki Prof. Sipos és Kézy Uraknak deák verseik ezen „mennyezőre“ őt is „elszédítették s elhatározza, hogy Kézy versét — melyet egy barátjának küldte „Pestre, hogy nyomtassák — be fogja nyujtatni mind a bécsi Udvarnak, mind a' „Franczia Követnek — mert az arra érdemes, hogy a' Világ ismerje!“

Ezek a versek biz őt is poétai tűzbe hozták s tizennégy nap óta betegen fekvén — mint írja — elég ideje volt valamit készíteni.

Egy hónap múltán Kazinczy feljegyzi az epigramma előállításának történetét s ahoz hozzáfűzi az eredeti fogalmazványt. Itt így szól önmagához:

„S te is Gelegenheitsdichter lésszesz-e? kérdém magamat, elijedve a' meg- „készült két distichon' látásától. Feltettem magamban, hogy abban hagyom; de „a versek csak készültek . . .“

Leírja, hogy elkészülvén a költemény (melyről még azt is megemlíti, hogy az tíz sorral hosszabb, mint a leghosszabb Martial . . .), milyen visszhangot keltett azoknál, akikkel közölte. Mert nem únta sokszor leírni, hogy barátai mennél elébb olvassák. Első volt Berzsenyi és ezzel egy napon megy el az epigramma Cserey Farkasnak, lelkes erdélyi barátjának. Majd Döbrentei Gábor kapja meg és ugyanaz nap írja le Kis János számára; és közli Miklós öccsével is. És április 3-án küldi el Sárospatakra a kéziratot Kézy professzornak, hogy ő és Sipos professzor elsőül olvashassák s elolvasás után a nyomtató kezére adják.

A pataki költőtársak postafordultával adnak választ s e válasz telve „olgy applausussal, a' mely őt elpirítja.“ Sipos azt ítéli felőle, hogy az többet ér, mint mind az, amit ő eddig Magyarban ismért. Kézy valami „ilyesformát más kife- „jezésekkel.“ Ez a „más kifejezés“ pedig a levélben szóról-szóra így hangzik: „Én magam résziről, inkább akarnék azon versek Auctorának lenni, mint a' „Szőlőskei dominiumot bírni — ita me Deus unus et trinus adjuvet. — Ne vegye „a Tekintetes Ur rossz néven, hogy illy kis ember mer munkájáról szóllani.“ Ez a szőlőskei dominium a dúsgazdag Kazinczy Péteré volt. A nyomtatásra vonatkozólag pedig ezt írja Kézy professzor:

„Elfelejtettem jelteni, hogy eggyyszeribe által adtam a Typographusnak a „Tekintetes Ur munkáját, és mindent megmondottam neki, a mi mondani való „vólt. Mihelyt készen lesz vele, ki fogja vinni.“

Tizenkilencedikére már kész is volt. Ekkor már a nyomtatott példányokat küldi barátainak. Sárközy István és gróf Dessewffy József kapnak egyet-egyét. Rummy György és Vay Miklós generális felesége még németnyelvű átírását is megkapják. Aztán többet küld Fazekas Istvánnak, hogy azokat debreceni barátai között ossza szét. Természetes, hogy pesti hívei, Virág, Kölcsey, Szemere is megkapják.

Egyre-másra veszi aztán a válaszokat. Legtöbbje az elragadtatás hangján köszöni és lelkesen dicséri. Virág csak egy kifejezést ró meg benne, mert azt már a poéták elkoptatták. Nem olyan elragadtatással írnak Szemere és Kölcsey, — kik a pesti írók kritikáit továbbították Széphalomra. Arról, hogy mit írnak, szól egy Döbrenteihez intézett levelében:

Szemere és Kölcsey minden rosszat írnak felőle, „ki látta azt, hogy a' Mythologiai Istenségek hozattassanak elő egy Epigrammában, mint ‚handelnde Wesen?‘ „Ez nem egyéb mint ‚Deus ex Machina!‘ Ezt cselekszi a' sok Aestheticázás! „veszítse el az Isten a' sok æstheticáját . . .“

Így megy széjjel az országban a nagy ízléssel készült kétleveles ívrétű nyomtatvány; — egyike a legszebbeknek, amik magyar sajtó alól kikerültek. A sárospataki Szentes nyomda örök dicsősége marad.

A sárospataki nyomda keletkezése a református hitélet és kultúra áldozatkész, bőkezű nagyasszonyának, Lorántffy Zsuzsannának nevét dicsőíti. Ő állított Comenius Amos János buzdítására ott 1650-ben nyomdát, mely a főiskola keretébe tartozott egészen addig, amíg I. Rákóczi György elsőül döngette meg a „Bodrogparti Athén“ kapuit azzal, hogy mint korának gyermeke, vadindulatú hívő lévén, a főiskolát a jezsuiták kezére adta és azzal a református ifjúságot menekülésre kényszeríté. A diákok 1671-ben a nyomdával, nemkülönben a becses könyvtárral Debrecenbe menekültek, ahol a nyomda folytatja kultúrmunkáját egészen 1706-ig, amikor a német katonák elpusztították.

Csaknem másfél századon át, mialatt a főiskola falai közül a vallási kegyetlenség számúzte a protestáns kultúrát — Patak nyomda nélkül állott. Csak 1805-ben állított ismét nyomdát a városban Szent-Király-Szabadjai Szentes József, Zemplén megyei nemes úr, egy pataki filozófus professzor fia, aki az 1809. évi nemesi felkelésben a sereg zempléni zászlóaljában küzdött, mint kapitány, azután parancsnok, később pedig ezredessé lett.

Kazinczy Döbrenteihez írt egyik levelében (1810 jan. 22.) szinte kétségbeesve írja le a felkiáltást: „Rossz időket értünk könyvnyomtatásra nézve!“ és képzel-

hető, hogy Szentés nyomdája is mennyire küzdhetett a léttel. Sárospatak kultúrája élénk, mozgalmas főiskolájában volt. Irodalmi életünk jobbadán Pestre szorult, így hát a nyomdászok között is a pestiek voltak, akiket az írók foglalkoztattak, akiknek könyvnyomó műhelye megélt.

Ilyen viszonyok között Szentés nyomdája hamarosan anyagi zavarokba került s a nyomdász nem fordulhatott máshoz segedelemért, mint csak a főiskolához, amely szívesen segített is, de csak úgy, ha biztosítani tudja kölcsön adott pénzét, tehát zálogul lekötötte a nyomdát. Így a tulajdonjog, ha még nem is teljes jogúlag, de többé-kevésbé már a főiskolát illette. Bizonyos, hogy a már egyszer ennyire megingott nyomda nem tudott soha többé talpra állani és bekövetkezett az idő, hogy a nyomda tulajdonosa a nyomdát megvételre felajánlotta a főiskolának, amely azt sietett egészen magáévá tenni.

A sárospataki typographia ama nehéz időkben bizony nem felelt meg az igényeknek.

Ennek szomorú emlékét fennen hirdeti a főiskola rektorának, a jeles Rozgonyi Józsefnek Kazinczyhoz 1810 január hetedikén írt levele, amely jellemző képet fest a nyomda akkori állapotáról. Szentés József után Nádaskai András vette át a nyomda vezetését, aki hamarosan elúnta a kultúrát és Böcsre ment nótáriusnak, ahol a huszas években elhalt. Nádaskai 1810 előtt hagyta el Patakot, mert amidőn Kazinczy a zempléni elesett insurgensek Sátoraljaujhelyen felállítandó emlékoszlopának tervezetét, latin és magyar feliratait ki akarta nyomtatni s ennek munkáját a hozzá legközelebb eső pataki nyomdára óhajtotta bízni, amely már akkor zálogjogon a főiskola tulajdonában volt — levélben megkereste a főiskola rektorát, vajjon a nyomda képes lenne-e a nyomtatványt kiállítani?

Erre kimerítőn válaszol Rozgonyi, s leírja a nyomda állapotát:

„A' Pataki Typographia igen nyomorultt állapotba van, nints typothetája; van „egy deák a' Collegiumba, Koczok nevű, a' ki a' sógrától, a volt Typothétától, „Nádaskaitól, látásból valamit 's annyit tanult, hogy 20—22 sorból álló Patenst „ki tud szedni; de Tabellát kinyomtatni életeért se tud. Vévén a' Tekint. Ur Levelét, „ezzel együtt el mentem a Typographiába, 's próbát tettem, felszámláltam az ar- „kusokat is, 's erejéhez mérvén a' Deáknak: ugy találtam, hogy ő ezt két hétig alig „szedi ki, minthogy a' munkába készsége még nintsen, azomban a' Censura kö- „vetkezővén, Letzkéket is kell nekie járni; de ha egyéb aránt akadályai nem volnának „is, nagy akadály ez, hogy Tabellát nyomtatni, épen nem tud, mert az a typothéta- „ságnak leg nehezebb része. Ez a' szegény Nyomtató mind a' betsületért, mind a' „Hasznotskáért törekedne ezen Instructionak ki nyomtatásán, de ez a munka az „ő tehetségét felül haladja, ő szegény szedni nem tud; szedett ugyan már vagy

„két paginát, de a' tsupa hiba levén, ezt is ujonnan kellene szedni, — egy szóval „ezen typographiának nyomorult állapotja nem engedi azt meg, hogy ez a Munka „kivált egy hét alatt itt ki nyomtattassék. Elég volna talám kéthét, ha tabella nem „volna benne árra, hogy ez a' gyakorlatlan Deák a betűket ki nyögje, de a nyom- „tatvány úgy tartom, pro 15-ta már szükséges volna. Igen sajnálom, hogy ez a „Typographiánkba véghez nem mehetett, tudom ez betsületünkre nem szolgál, „én próbatétel után tudom, hogy tisztességesen és oly kevés idő alatt ez itt vég- „hez nem mehet.“

Látnivaló, hogy ily viszonyok között a finnyásnak mondható ízlésű Kazinczy nem bízhatta erre a nyomdára a munkát; 1809 novemberében írja Pápay Sámuelnek, hogy ki fogja nyomtatni a relatiót, — azután az elmaradt egészen 1811-ig, amikor a gróf Desseffy Józseffel együtt adott *Vélemények a Győrnél 1809 Junius XIV. elesett vitézeknek állítandó emlék dolgában* című nyomtatvány — az impresszumban még mindég így is jelezve: „Szentés József betűível“ — megjelent.

Kazinczy e munkát csak akkor bízta a sárospataki nyomdára, amikor az egy próbatétben bebizonyította, hogy — már lehet választékos munkát rábízni. Ez a próbatét pedig a Napoleon és Mária Lujza házasságára írt epigrammának kiadása volt.

Sajnos, az a levél, amely a nyomdának szánt kéziratot kísérte, nem maradt fenn. Érdekes lenne ma, ha olvashatnánk azokat az utasításokat, amiket Kazinczy Kézynék írt, akit a nyomdai munka elkészíttetésére felkért. Valószínű, hogy abban részletesen szól arról, mit követel a nyomdától, mint ahogy a kéziratban levő feljegyzések a legpontosabb utasítások a szedő számára s valószínű, hogy a levelet Kézy miheztartás végett a nyomdának adta és ott aztán elveszett.

Rozgonyi leírásából — amely ugyan nem sok bizalmat ébreszthetett senkiben — úgy láthatta, hogy Koczok diák egy síma, minden komplikáltság nélküli szedést meg tud még csinálni, azért hát — a kéziratra ráírta, — milyen betűkkel óhajtja a szedést.

Csak egy marad — azt hisszük — örök megfejthetetlen probléma: — miért adta Kazinczy a kézirat instrukcióit — *németül*. Ha még Koczok diák buzgólkodott a szedőszekrények között, — az mint pataki diák semmi esetre sem volt olyan, akihez nem lehet magyarul szólni. Ha már Koczok helyét más váltotta volna fel, — akkor sem jött volna oda német typhotheta, ahogy Rozgonyi a betűszedőt még nevezi!

A könyv cenzora — Tulsiczky András — Kassamindszenten született Abaúj megyében. A kis község lakosai túlnyomórészben tótok voltak, de az egri lyceum tanára, a későbbi kassa-egyházmegyei, különösen pedig sárospataki esperes-plé-

bános, aki még hozzá kir. könyvbíráló is volt — kétségtelenül tökéletesen tudhatott magyarul — annak a részére sem kellett a német utasítás, reá pedig amúgy sem vonatkozott a magyar kézirat eme német instrukciója.

Ne törjük magunkat tovább a megoldhatatlan rejtélynek amúgyis hiábavaló megoldása után, vagy fogadjuk el ama semmivel sem igazolható feltevésünket, hogy Kazinczy kezdetben valamelyik pesti nyomdával óhajtotta volna a nyomtatást elvégeztetni, ahol a szedők mind, vagy túlnyomó részben németek voltak, aztán miért-miért se csak a szomszéd Patakra került a kézirat a magyar typhotheta kezére. A költő itt hasonmásban látható kéziratából csodálattal látjuk ma — milyen rendkívül magas fokon álló nyomdász-esztétikus volt Kazinczy. Bámulatra ragad az a körültekintő gondosság, szeretet és hozzáértés, amivel a kéziratot úgy állította ki, hogy a nyomda az ő elképzelése szerint tökéletes munkát teremtsen.

Kazinczy Széphalmon a nyomdász feladatát végezte el, amikor a kézirat első lapjának alján a címlap szövegének minden soráról megjegyezte — milyen betűkkel kívánja nyomtatva látni.

Az egész címlapot *antiqua majusculákkal* kívánja, úgy, hogy *cursiv* egy sor se legyen rajta.

Az 1. és 4. sor betűi (A' — és — NAPOLÉONNAK 's LUÍZÁNAK) egyenlő nagyok legyenek.

A 2-ik sor (NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG'): nagyok legyenek s a betűk úgy osztassanak el, hogy azok a szedésásáb szélességét egészen kitöltsék.

A 3-ik sor (DIADALMA) azonos magasságú betűkből legyen, mint az 1. és 4. sor betűi.

Az 5-ik s 7-ik sor betűinek (MENYEGZÖJÖKNÉL — és — KAZINCZY FERENCZ) azonban a 4. sorénál kisebbeknek kell lenni.

A 6-ik és 8-ik sorban (IRTA — és — SÁROS-PATAKON) az utóbbiaknál is kisebbek legyenek a betűk.

Míg a 9-ik sor (MARTZIUSBAN, CIOIOCCCX) pedig a címlap legkisebb betűi legyenek.

A nyomdász azonban nem követte vakon a szerző utasításait.

A 3-ik sor betűi (DIADALMA) nagyobbak lettek, mint az első sor (A').

A 8. és 9-ik sorok közé a nyomda megjelölését kellett tenni, amely azonos a 9-ik sor betűivel, ahol azonban a sor első szava (Martziusban) nem verzállal, de antiquával s az évszám nem a római számjegyek középkori, de ókori formájában szedetett.

A kéziratnak ez a lapja egy rövid bepillantást enged a széphalmi studióba. Ebből látjuk, mint dolgozott annak szorgos munkása s mily ötletesen segített

magán, ha nem tudott útrakelni, hogy személyesen instruálja nyomdászát, hogy műve olyan legyen, amilyennek ő, az esztéta kívánja.

Nem egyetlen feladata az írónak, hogy írjon. Írásának egyéb feladata is van, mint hogy gondolataival, irányával, nyelvezetének zenéjével, leírásaival, ötletes meg izgató és gyakran drámaiságig emelkedő párbeszédeivel lekösse az olvasót.

Mi — személyünkben különös szeretettel lévén a nyomdaművészet iránt — hisszük és valljuk, hogy az írónak feladatai közé tartozik lehetőleg könyve külsejének gondozása; hogy könyve — írása tartalmának, légkörének, világának, stílusának megfelelő legyen, hogy a közönséget a szép könyv megszeretésével a könyv intenzívebb szeretetére vezesse. Ez volt Kazinczy elve is. Ezt látjuk minden könyvénel és ez epithalamium kiadása történetéből.

Csak egy pillantást kell vetnünk Kazinczy nyomdai kéziratára — s már is látjuk benne azt a hozzáértőt, aki kétségtelenül a maga szorgos tanulmánya árán ismerte meg a nyomtatás esztétikájának titkait.

A kézirat első oldalának arányai, levegős beosztása, a harmadik és negyedik oldalon a hasábok csaknem hajszálpontosságú elhelyezése (annyira, hogy a két oldal sorai teljesen fedik egymást) — mindez olyan hozzáértésről, szakismeretről tanuskodik, amivel korának magyar könyvnyomtatói közül ugyan kevesen dicsekedhettek. Ez az ismeret élénken bizonyítja, hogy Kazinczy megfigyelés, önképzés útján mekkora általános műveltségre tudott szert tenni, s úgy ez a nyomtatvány, mint utolsó nyomtatásban kiadott könyve — *Kazinczy Utja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* (1831. Nyomt.: Landerer) — nem szólva egyéb kifogástalan kiállítású könyveiről — őt a legtökéletesebb magyar nyomda-művészek sorába emeli, még akkor is, ha gyakorlati ismeretei nem voltak és nem is lehettek.

Meg kell még itt jegyeznünk, hogy Kazinczy — mint leveleiben sűrűn találjuk nyomát — gyakran láthatott akkori modern nyomtatványokat. Idejében már végleges formát nyert a tiszta típusát elért klasszicista betű, melynek tökéletessé fejlődése az olasz Bodoni és a francia Didot nevéhez fűződik. A kézirati terv nyilván mutatja, hogy Kazinczy ezzel a betűformával foglalkozott, s a címlapvázlat térelosztása is pontosan megfelel a kor klasszicizáló tipografiai stílusának.

A sárospataki kis nyomda betűanyaga, képzelhető, mily szegényes, mily idejétmúlta volt — hijjával a modern írás-típusoknak; nem rendelkezett mással, mint a régen beszerzett betűkkel s ezért csak a megküldött szedéstervezet szerint a térelosztásban tehetett eleget nagyigényű megrendelője kívánalmának, — s a Kazinczy óhajtott betűforma elmaradt.

Az ő gyakorlati munkája e kétleveles nyomtatvány körül csak a korrek-turában állott.

A nyomtatványt Patakról kétszer küldték át hozzá korrigálás végett — s egyetlen — igen csekély, szóra sem érdemes nyomdahibán kívül — az egész hibátlan.

Kazinczy mindazokat a munkákat, amik kiadásában jelentek meg, — mindég maga korrigálta. Így volt a zempléni insurgensek emlékére szánt szöveg-veleménnyel s így volt a *Tövisek és Virágok*-kal is. Gondos korrektor volt, de minden figyelme dacára, maradhatott egy-egy hiba a nyomtatványban. Egy ilyen korrektori hibázásáról így ír gr. Dessewffy Józsefnek:

„Így jártam én *Töviseimmel és Virágaimmal* is ugyanezen Typographiában. „A' BÉKÁK neve alatt álló Epigrammában e sor áll: *Nem hajla — meg ő!* azaz „Jupiter meg nem *hajlott*. A' Typographus ezt így rakta: *Nem halja meg ő!* (Jupiter querulantes non exaudivit.) — Én vevém a Correcturbógent 's képzeld: „ámbár tulajdon munkámban esett a hiba, és olyanban, a' mit talán csak 8 nappal „előbb írtam, dolgoztam, a' hibás szót *halja* (audit) így corrigáltam: *hallja*, — „mert megtévesztett a' hangzás' rokonsága.“

(Az epithalamium egyetlen nyomdahibája: az utolsóelőtti pentameter végén az idézőjel helye fent lenne!)

De nagy gond is volt a nyomás. Távol a nyomdától — bármily tökéletes, részletes instrukciókkal ellátott kéziratot is ad az író, soha sem lehet tudni, — mi történhet vele. Ezt az aggodalmát tudják és megértik a városban élő íróársak. Vitkovics például hosszú levélben tárgyalja a pesti nyomda képességeit és egy könyv két kitépelt lapját küldi meg mintául, — miképpen kellene valamely könyvet kiállíttatni.

Az írónak ez a munkája — nem kevésbé kultúrmunka számba jó, mint az írás. Kazinczy ebből a gondolatból indul ki, amikor könyveit nyomatja s innen van a gondosság, mellyel kéziratát kiállítja a szedő számára, sőt tanácsaival íróársainak segítségére siet, mint Virágnak is, mikor ezt írja:

„Verseid kinyomatása eránt ne tégy semmi lépést hírem nélkül. Díszesen „kell kijönniek.“

Mikor pedig az Erdélyben — az ő irányítása nélkül nyomott Cserey-epistola lenyomatát megkapja, Rumynak így ír felőle:

„Ez úgy van nyomva, mintha a lócsei nyomdából került volna ki. Nyomás, „papír, alak mind átkozott (exsecrable) rajta.“

Mindezekből látható, hogy Kazinczyt, az író — a könyvnek minden tényezője érdekelte. Jól tudta, hogy a könyv nem egyedül tartalmában, benső gondolataiban szól a lélekhez, de kell, hogy külsejében, esztétikai formájában is tetszetős legyen. Ezt a célt nem bízta a nyomdász ízlésére, gyakorlatára, ügyességére. Maga tervezte meg.

Éppen *A' Nagyság' és Szépség' Diadalmának* nyomdába adott kézírata igazolja, hogy széphalmi otthonában, íróasztalánál ülve — a typographus munkáját is végezte és *A' Nagyság' és Szépség' Diadalmának* kinyomott példánya igazolja, hogy mennyire nem volt hiábavaló a széphalmi tervezés.

A nyomtatvány címlapjának betűméretei, arányossága, levegős elosztása, — a szövegoldalak írása, beosztása, sorainak bezárása, sorközeinek szélessége — elsőrendű nyomdai alkotássá teszik e kis munkát, amely egyike annak a becses sorozatnak, amely egy majdan előállandó magyar nyomdászattörténeti múzeumban — Kazinczy nagy jelentőségét fogja hirdetni nyomdászatunk érdekes történetében.

Kazinczy epithalamiumának megírása, kiadása és kinyomatásának előkelősége nem volt teljesen indokolatlan s indokolhatatlan. A bécsi Burg házasságkötési ténye a széphalmi zsúpfedeles kuriában fontosabbnak tűnt fel, mint bármely más magyarföldi otthonban.

Kazinczynak a felséges császári házban előforduló ama házasságkötés, — mely Magyarországra nézve is különös fontossággal bír az általa reménylett biztonság által, — kitűnő alkalmat nyújt arra, hogy lojalitását az uralkodóház, a dinasztia iránt nyilvánvalóvá tegye.

Kétezerháromszáznyolcvanhét napot töltött a Martinovics-féle összeesküvés ítélete folytán súlyos fogságban — annak a tudatával, hogy büntelen; csak a többség iránti köteles szolgáltság megszegésének látszata — egyetlen bűne. Megszenvedett azért, mert minden iránt érdeklődött és semmi sem volt előtte éretlen — s e hosszú raboskodás után még mindég aggályosnak tartják valóban kifogástalan megbízhatóságát. Feszélyezve van. Érzi, hogy lesik, figyelik. Tudja, hogy fontos érdeke, hogy mentse magát még olyan vádak ellen is, amelyekkel nyíltan senki sem lépett fel ellene, ezért célzatos kijelentéseket tesz.

Bizalmas barátjához, Rummyhoz 1810 március 22-én németül írt levelében erre vonatkozólag félreérthetetlenül nyilatkozik.

„Napoleon házassága Újhelyben is átformált egynémely véleményeket. Ne-
„hány táblabíró 2 hónap előtt ugyan mérgeződött miattam, mivel a háború rossz
„kimenetelét jósoltam és szavaimat úgy csavarták el, hogy félnem kellett, nem
„fogják-e számonkérni szavaimat? De 10 nap előtt, amikor a megyei közgyűlésre
„mentem, ez urak egyike felém hajolt, és mentegetőzve mondá: Bezzeg most már
„jól állunk! — — Horváth László tanácsosnál ebédeltünk. Szirmay (udvaritaná-
„csos) szóba hozta a házasságot. Én szándékosan szólottam, hogy a denuntiálás
„elől biztonságba helyezzem magamat. Az közöttünk, — akik itt most együtt
„ülünk — általánosan tudott dolog, hogy én a háború kitörésekor mennyire el-
„voltam telve rettegéssel és hogy mennyire előre láttam a balvégzetet. Én Napo-

„leonban azt az embert láttam, aki mindenkit, akivel harcba állt — lehengerelt; „előttem merészség volt azt reményleni, hogy győzni fogunk *ezzel* az emberrel „szemben. Akkor nem akartak engem megérteni, egy néhány rövidlátó gyanúba „vett, mintha olyan kívánalmaim lennének, melyeket lepleznem kell. No, kér- „dem most a jó hazafiakat, akik bennem rossz hazafit láttak, vajjon örömükre „szolgált-e, mikor az ellenség Győrig nyomult előre, amikor uralkodónk és az „egész család menekülni volt kénytelen és a monarchia egy részét tőlünk elsza- „kítva látták? Olyanok, akik nem olvasnak, nem tanulnak, olyanok, akik nem „járatnak ujságot és térképet — minket akartak meggyőzni arról, hogy Orosz- „ország mellettünk van és ellensége Franciaországnak — — — és Oroszország még- „sem Franciaországgal, hanem Ausztriával kötött békét. Szirmay udvaritanácsos „és Boronkay — mielőtt bevégeztem volna szavaimat, szólottak, sőt még Horváth „consiliarius is azt mondta: bár úgy volt volna; mindnyájan azt óhajtjuk, a mit „Uram Öcsém óhajtott tavaly. Akkor kedvem támadt megkérdezni, vajjon unoka- „öcsém Napoleont még most is kurafinak mondja? és vajjon a mi főispánunk még „most is azt hirdeti magáról: szívesen elszenvednék ezer halált, ha Napoleonnak, „annak a huncutnak két órán át megmondhatnám a véleményemet? és Szirmay „udvaritanácsos kiáltozott: Igaz, úgy van, én is ott voltam, amikor ezt mondta. „— Ilyen dolgokat csinállok, *nem minden célzatosság nélkül.*“

Valóban, nem minden célzatosság nélkül. Nagy, életbevágó cél lebegett előtte: a saját reputációja, melyet *felfelé* meg kell védelmeznie, sőt több: — meg kell tisztítania azoktól a makuláktól, amelyek még rajta éktelenkednek azóta az idő óta, amikor államfögollyá lett.

Tudja nagyon jól, hogy az a balcsillagzat, amely hosszú és kínos börtönébe juttatta — nem vonult el még fölötte és még most is nyomon követi. Szerencsétlenség, — ha a felsőségek nem bíznak benne. Pedig ő mindig lojális alattvalója volt uralkodójának. Lám 1808-ban, amikor a király államköltségekre az egész birodalmat 150 millió fizetésével megterhelte, ő volt, aki hirdette, hogy úgy méltányos, ha ehhez Magyarország a felével járul hozzá. „Ha csak pénzbe kerül az „áldozat,“ — írja Cserey Farkasnak — „szívesen mindazt, a’ mit elviselhetünk. „— — — Osztán a’ Fejedelem és Haza között lévő viszont bizodalomért kész „minden eszes hazafi pénzt áldozni...“ Ilyen a gondolkozása és ezt nem akarják odafent elismerni. Hiába, aki egyszer akár méltán, akár méltánytalanul ítéletet vont a maga fejére, abban a nemes lelkű uralkodó és környezete már nem hisz. Mennyire igaza volt Kazinczynak: sok esztendő múltán, mikor Felsőbükki Nagy Pált *ad audiendum verbum regium* Bécsbe idézték, a király szemrehányóan azt is megjegyezte:

— Sie correspondieren ja mit Kazintzy!?

Tehát Kazinczyval szóbaállani — veszedelmes! Így ítél Bécs, így maga a király...

És most módot és alkalmat lát arra, hogy napvilágra vigye érzelmét és tiszta hűségét. Mert ő hű alattvalója királyának. Leveli mindég arról tanuskodnak, hogy szíve telve alattvalói hűséggel, sőt megalázkodással, amit persze odafenn nem tudhatnak. Most az alkalom, midőn a császár-király lánya szép kezét a világverő császárnak nyújtja — jó arra, hogy kifejezze igaz érzelmeit. Megírja epithalamiumát. Nem szereti a Gelegenheitsgedichteket (itt eltér nagy példaalakjától, Gæthétől, aki azt mondja, hogy csak az alkalomra szerzett vers lehet jó vers) de — írja egy barátjának — „győzött a felmelegülés és még valami, a' mit érteni fogsz, „ha ki nem mondom is, 's általküldöm Patakra, hogy adják a Typographiába.“

Gyakran hallgatja el így fennhangon, hogy célja volt ezzel bizonytságot tenni hűsége mellett. Berzsenyinek, kivel először közli a verset — már írja, hogy „csak „eggy bizonyos ok miatt küldtem sajtó alá.“ Cserey Farkasnak pedig: „Csak egy „bizonyos ok indított arra, hogy kinyomtatassam: különben titokban maradna, „mert minden szép mesterségbeli mívnek a *rajta-dolgozás* a' legszebb jutalma.“ Rumynak ugyanilyest ír: „Ha elküldtem a pataki Szentés-féle nyomdába, ez egészen más okból történt, nem mintha azt képzelném, hogy tetszést, csodálatot fog „aratni“; és ismét „amiért pedig én ezt a költeményt költöttem (dieses Gedicht „dichtete), azt elmondja maga a költemény és *Ön ért engem!*“

Nem kedvence a vers, először legalább így mondja, ha később aztán bevallja, hogy kezd tetszeni neki is, bár annak okát adni képtelen. Legbizalmasabb embe-
rének, Kis Jánosnak ilyen formában szól a maga véleményéről:

„Valóban, akárki mit mond, én ezt a' darabomat soha sem fogom *nagyon* „kedvelleni, noha csak homályosan érzem okát.“

Neki mégis fontos, hogy a vers nyomtatásban megjelenjen és a bécsi magyar körök tudomást szerezzenek róla és alkotójának alattvalói érzelmeiről.

Ez a nagy cél: az örök gyanú eloszlatása, biztonságának, nyugalmanak megteremtése vezette arra, hogy a hódoló költeményt kinyomassa, de zilált anyagi viszonyai arra késztették, hogy lehetőleg kevés példányt nyomasson. A papír drága volt, konca 30-36 garas, sőt annyira fogyóban, hogy az árus egyre emelte a papír árát.

Vályi Nagy Ferenc a felhasználandó papír ügyében hosszabban ír Kazinczynak: „Most már az a' baj, hol vegyünk papirost? mert itt teljességgel jó félét nem „kaphatunk. Akadtam a' Bóltokban egygy illy nemüre, mint a' mitsodást mustrá-
ban küldök, egygy árkust: ha fog tetszeni a' Tek. Assessor Urnak, ebből vehetünk „Rizmáját 32 Rfton, de talán 30-ért is, hiszem, ide adják: van belőle 2 Rizma: „jobb nints Patakon. Van ugyan egygy Rizma Ausländisch, de 80 Rf. Rizmája:

„Ebből is csak egy Rizma van. — A Typographus nem igen mehet Ujhelybe
„Papirost választani: jónak látnám azért, ha a' Tek. Ur méltóztatnék lejönni maga
„Ujhelybe, 's ott valamelyik Bóltban tetszése szerént választani (hová már bekül-
„döttem a' Rizma papirost, Nemes Fodor József Ur által, az Útasító czédulával
„együtt.) — — —

„A nyomtatás ívje 25 Rf. a' papiros 125 ív, négy Krajtzárjával 8 fl és 20 x
„(mivel a' mint írtam ezen jó Papirosnak Kontzát 32 garasra vitték fel.)“ (Ide
Kazinczy csillag alatt megjegyezte, hogy az összeget még aznap átadta Nádaskay
könyvnyomtatónak.)

Vályi Nagy Ferenc később újra felszámítja a nyomda költségeit ugyanilyen
tételekkel.

Hogy azonban mennyire drágult ekkor a nyomda, kitűnik Kazinczynak az
ifjú báró Wesselényihez intézett egyik leveléből, midőn a báró néhai atyja emlé-
kére egy füzetet óhajtott kiadni s ezt Kazinczyra bízta.

„A' vett két munka kiadását munkába fogom venni, csak azt méltóztassék
„tudatni velem, a' Mélt. Báró, hogy hány exemplárban nyomtattassanak. Képzél-
„hetetlen dolog mennyibe kerül most a' nyomtatás. Bácsmegyeinek leveleit én
„1789-ben kiadván 300 író és 200 szívó papirosú árkusokban 9 árkus nekem keve-
„sebbe került mint azon Relatióknak egy árkusa csak 100 exemplárban — — —“

Így állván a dolgok, Kazinczy lehetőleg takarékosan akarta az egy ívnyi nyom-
tatványt kiállítani — s ez a takarékoság csak a példányszám lehető alacsony
megállapításánál volt lehető. Írja egy levelében, hogy kevés példányban nyomtatja,
csak hogy bizalmasainak kedveskedjen vele. A példányszám — úgy tetszik — ha
nem is sokkal, de fölözte — barátai számát. Azokon kívül, akiket megtisztelt egy-
egy példánnyal, jutott néhány a nyomtatványból Kis Imre pesti könyvárushoz is
eladásra, nemkülönben Cserey Farkas, erdélyi barátjának; ez utóbbinál remélte,
hogy diéta lévén éppen Kolozsvárt, ott kelete lesz a nemes szép versnek. Semmi
adatunk arra, hogy azok a reménységek, hogy így a költségekből megtérül valami
— valóra váltak volna.

Az epithalamium sikere vagy balsikere nem volt nyilvánvaló. A vers ugyan
megjelent akkor a nagyközönség számára, de a bírálat — eltekintve azon egytől,
mely a *Pressburger Zeitung* hasábjain olvasható és azon másiktól, mely a jénai
lapban megjelent szűkszavú jelentés volt, — tartózkodott attól, hogy ítéljen felőle,
— nem szól róla. Kazinczy barátainak sorából lelkes, elismerő, javalló, dicsérő
hangok jöttek. Csak pesti barátainak köréből, mint mondtuk, szálltak hozzá
megjegyzések, amelyek — ellenkeztek ama rajongók ítéletivel.

Természetes: szemben találja magával a — fiatalokat!

„Szemere és Kölcsey minden rosszat írnak felőle“, — írja ő maga. Utóbbi hosszú levélben referál, mi volt a pesti tudósok és írók véleménye, amikor Kultsár szerkesztőnél olvasták az epigrammát. Költészet-verstani kifogások merültek fel. Elítélték a szójátékot, mely a harmadik hexameterben olvasható. Kifogásolták a mitológia alakjainak akcióját egy hétköznapi családi esemény megéneklésében. A társaságban az is felmerült, hogy a sarjú szó nagyon közönséges egy klaszicizált költeményben... még több megrovás is volt, de azok már nem jutottak a közlő eszébe.

Volt még egy pataki tógátus is, aki a tanulatlan, tudatlan ember kritikájával támadt rá. Fazekas István debreceni papnak az *év* szó értelmét kell magyaráznia és azt, hogy miért írja, hogy kétezer év mult el a trójai háború óta, mikor pedig 3008 év pergett le pontosan; még poétikai magyarázatokkal is szolgál s kritikusaíra egy anekdotával mondja, hogy a bolond mindenbe beleüti az orrát.

Szemerének, Kölcseynek, Döbrenteinek és Miklós öccsének hosszú levelekben magyarázza aztán igazát. Parázs harc keletkezik, hogy kinek van igaza, de Kazinczy felszólalása után elhallgat minden és nem marad egyéb e kis csetepaté után, mint ez a vers és annak gyönyörű kiadása.

Kazinczy Romy Györgynek és utóbb Vay Miklósnénak német prózai fordítását is megküldi, ez utóbbiban — természetesen kitérésekkel magyarázza a burkolt költői kifejezéseket s hogy nem tudott megválni ettől a kezdetben nem ínye szerinti verstől — igazolja, hogy nyomtatott megjelenése után is még mindig foglalkozik vele, javítgat rajta.

Tudjuk, hogy a javítgatások — annyira lelkében voltak, hogy attól nem tudott soha megválni.

Ennek a költeménynek annyiban jutott más Kazinczy-verseknél különösebb sors, hogy ezt még Kazinczy életében lefordították németre. Legbensőbb barátjának, Kis János superintendensnek Lajos fia — lefordította, de ez a fordítás — tudtunkkal — elveszett.

A költeménynek szintén több változatát ismerjük.

I. Az első a fogalmazvány, melyről egy 1810 április 20-áról keltezett feljegyzésében szól. E feljegyzés az epithalamium előállításának és megjelenésének történetéről mond részleteket. Itt közli az első disztichont s a második hexameterének első tagját az eredeti formában.

Elfolya kétezer év, és még több; 's végre megúnta

A nagy Mennykövező hitvese régi dühét.

Lánya nem így — — —

Erre vonatkozva folytatja:

„A *hitvese régi előbb isteni nője* s csakhamar *hitvese 's huga* lett; a *Lánya* „nem így pedig *Homlokaszültje nem így . . .*“

Ugyancsak az akadémia kéziratára őriz egy korai szöveget, amely — úgy látszik — az első fogalmazvány másolata. Ebben, ennek kifejezéseiben különösebb eltérések is fordulnak elő.

II. Az első elfogadott forma, amelyet 1810 április 5-én közölt levélben Berzsenyi Dániellel, melynek címe:

A' NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG' DIADALMA.

Széphalom, Martiusban 1810.

III. A kézirat, melyet a cenzorhoz nyújtott be, aki azt április 3-án engedélyezte; a kézirat aztán a nyomdába került, s abból szedték.

(A három variánst alább megtalálja az olvasó.)

IV. A nyomtatvány, mely a költő nyomdai korrekturája alatt lett a III. számú kézirattól különbözővé.

Az eltérések nem főbenjáróak — csaknem egyenértékű szavak váltják egymást és ami legérdekesebb a szövegek összehasonlításának eredményében: a költő a nyomdai korrekturában minden változtatást, minden jobbítást megsemmisített és a nyomtatott szöveg csaknem teljesen azonos a második, Berzsenyinek megküldött szöveggel.

Ime a lelkes, a hazájáért lángoló hazafi költői áldozata nemzete oltárán, amittől megkönnyebbül.

Nemesen gördülő klasszikus versekben gyúl ki lelke és áradozó daktilusokban zengi örömét. Csupa klasszikus-kori kép tolúl elébe most a XIX-ik évszázad elején; művész képzelmében olyant alkot, amiben a csak az imént leáldozott klasszicizáló kor találta gyönyörűségét.

Epithalamiuma olyan, mint a sévresi színes, pompás porcellán szobrok, amelyek az újkor, az akkori ma hőseit régmúlt századok hőseinek díszében ábrázolják, sisakosan, vértezetten, a szandál felett kemény páncél lábszárvédő, de a sisak piros struccollai, a vért ékítései, a lábszárvédő és domborművei a barokk művészet kellemes vonalaiban pompáznak. A mult formái a jelen ízlésében oldódnak fel, a klasszikus alapot a negédes újjáköltéssel, a finomságokra hajlott érzéssel hozza korához közelebb. A klasszikus formákat az ízlés korszerű lendü-

letébe hozza, rithmikussá teszi barokk pompakeresés által. A XIX. század elei „amazon“ strucctollas sisakot, fűzőt és hosszú uszályos ruhát visel — — —

Epigrammájában a hősi gondolatok szalonkifejezéseivel szólal meg s a Napoleon és Mária Lujza násza mint egy előkelő, finom vitrin gyönyörű, elegáns aprósága hivatva van örömet kelteni a szalon társaságának érzékeny lelkében.

Ez a szándék és az, hogy védőbeszéd legyen a méltatlanul meghurcolt, elítélt és még most is bizalmatlanul tekintett költő érdekében — nyilatkozik meg az epithalamiumban, melynek fejlődésmenetét világosan fogja jelezni az itt következő diárium.

Január 18-án (szerdán) olvassa Kazinczy a *Pressburger Zeitung* 1810. évi 1-ső számában, hogy Napoleon elvált Josephinetől.

Március 2-án (péntek) Vitkovics Pestről megírja, hogy Napoleon feleségül veszi Mária Lujzát.

— 10-én (szombat) Kézy Mózes közli Kazinczyval Napoleon házasságát, hozzá tevén: „Nem „jó volna-e Tertináskodni?“ — Kazinczy aztán buzdítja is reá.

— 16-án (péntek) Berzsényihez írt levelében kérdi Kazinczy: „Hitted volna-é, hogy Napoleon Bécsből visz mátkát?“

Ugyanaz nap Döbrenteinek így.

— 21-én (szerda) Kézy küldi Széphalomra a Kazinczy biztatására írt latin versét.

— 22-én (csütörtök) K. írja Rumynak, hogy pár nap óta gyengélkedik s e napon ment ki először.

Ugyanaz nap Sipos Pálnak írja, hogy Kézy versét benyújtja a francia követnek.

Ugyanaz nap Sipos K.-t értesíti, hogy V. Nagy Ferenc is ír Napoleont ünneplő verset latinul és megküldi ő is epithalamiumát.

— 25-én (vasárnap) ifj. Wesselényi Miklós bárónak írja: „ágyba szegezve egy hét olta . . .“

— 28-án (szerda) Rumynak: „Seit 14 Tage liege ich im Bette.“ Sipos és Kézy versét megküldi.

Ugyanaz nap Kis Jánosnak: „Két hét olta . . .“

— 31-én (szombat) a *Haz. és Külf. Tudós.* 1810. évf. 26. szám 3-ik mellékletén megjelent Sipos *Pax et Hymen* című verse.

Április 3-án (kedd) K. betegsége alatt írt hosszabb epigrammáját átküldi Sáros-Patakra kinyomatás végett.

— 4-én (szerda) Kézy elragadtatással ír róla K.-nak.

— 5-én (csütörtök) K. Berzsényinek megküldi a verset: „14 nap olta betegen fekvén írtam.“

Ugyanaz nap Cserey Farkasnak Erdélybe megküldi — indokolással.

Ugyanaz nap Kézy írja: „egészen elbájolt . . .“ átadta a Typographnak. Mihelyt kész lesz, az ki fogja vinni.

— 7-én (szombat) K. még fekszik, bár lábadozó. Döbrenteinek megküldi.

Ugyanaz nap Rumynak írja, hogy néha felkel, orbánca, aranyere megszűnt, de hurutja és náthája egyre tart; közli versét prózában, németre fordítva.

Ugyanaz nap Kisnek írja, hogy már volt a vers korrektúráján nála s még egyszer elhozzák.

— 12-én (csütörtök) Vay Józsefnek ajánlja a két pataki professzor versét.

Ugyanaz nap Döbrenteinek küldi s leírja, miként keletkezett.

— 19-én (csütörtök) megkapja a nyomtatott példányokat.

Ugyanaz nap a pesti Eggenberger írja, hogy Sipos versét 100 frtért nyomja ki a budai nyomda.

Ugyanaz nap Rumyt értesíti, hogy Sipos versét Patakon fogja kinyomatni.

Ugyanaz nap küldi Sárközy Istvánnak Somogyba verse első nyomtatott példányát.

— 20-án (péntek) gr. Dessewffy Józsefnek küld egy példányt.

Április 20-án (péntek) Aranka Györgynek.

Ugyanaz nap Vay Miklósnénak prózai német fordítással.

Ugyanaz nap Fazekas Istvánnak Debrecenbe több példányt ott lakó barátai számára.

— 26-án (csütörtök) az ifjú br. Wesselényinek ígéri, hogy a professzorok verseit meg fogja küldeni. Fáradt dereka, karja, de gyógyulóban van.

— 28-án (szombat) Vitkovics írja, hogy Eggenberger Kézy verseit hozzá vitte. Kérdi, akarja-e nyomtatni?

— 30-án (hétfő) Cserey Erdélyből megköszöni a küldött verset. Szeretné a másik kettőt is olvasni.

Május 4-én (péntek) Dessewffy gr. megköszöni a verset. Írja, hogy Siposét, Kézyét nem olvasta.

— 5-én (szombat) levélben kérdi Csereytől — mint vélekedik kinyomtatott verséről?

Ugyanaz nap Kézy küldi a saját, Patakon nehézségek leküzdésével kinyomott versét több példányban; kéri, hogy azokat az újhelyi megyegyűlésen ossza ki.

— 6-án (vasárnap) Kölcsey jelenti, hogy mi történt a Pestre küldött példányokkal.

Ugyanaz nap kapja meg K. Vályi Nagy Ferenc latin versét a Napoleon és Lujza nászáról.

— 7-én (hétfő) Pataky Mózesnek ígéri a három latin verset és a sajátjából küld egyet Wesselényi számára.

Ugyanaz nap Rumynak ígéri, hogy Kézy versét meg fogja majd küldeni, de aztán melléli. Ekkor írja, hogy Kézyről ír kis cikket, — melyet egész terjedelmében közöl. (Megj. *Annal. d. Lit. und Kunst d. In und Auslandes* 1810. aug. füz. 327—328. l.)

Ugyanaz nap Szentgyörgyi Józsefnek megküldi a verset és Kállay Ferenc számára is küld egyet. Kritikát mond a versről: több olvasás és római világ látszik rajta. — Még többnyire ágyban van.

— 12-én (szombat) Szemerének és Kölcseynek felel a kritikákat illetőleg.

Ugyanaz nap Sátoraljaujhelyre megy délután, — nem visz magával a nyomtatottból egy példányt sem.

— 13-án (vasárnap) Kis Imre Debrecenből megköszöni a neki küldött verset.

— 14-én (hétfő) K. Miklós öccsének küldi meg.

— 15-én (kedd) Esterházy József gr. zempléni főispánnak K. bemutatja Kézy versét és Kézyt. A főispán ígéretet tesz, hogy velinre nyomtatja és 100 példányt abból a francia követnek ad át. Kézyt ünneplik Újhelyben.

— 16-án (szerda) kapja meg Csehy József Cronsdorfból (Szilézia) a példányt és megköszöni.

Ugyanaz nap jelenik meg a *Pressb. Zeit.* 38. számában egy rövid, de nagyon elismerő recenzió a három versről.

— 17-én (csütörtök) K. otthon van és ír Fazekas Istvánnak és magyarázza a vers egyes kifejezéseit.

Ugyanaz nap. Cserey Farkasnak megküldi a verset és prózába is átírja gondolatmenetét.

Ugyanaz nap. Szemere megírja, hogy Eggenberger nem vállalja Kézy versének kiadását, mert az Pesten „nem fogadtatott javallva“.

— 18-án (péntek) Virág Benedek megköszöni a gyönyörű Hymeneket.

Ugyanaz nap írja Döbrenteinek, mennyi gáncs éri versét.

— 22-én (kedd) K. megküldi Csereynek Kézy verseit.

— 26-án (szombat) Szentgyörgyi József megköszöni és dicséri K. és Kézy alkalmi verseit.

Június 2-án (szombat) Cserey Farkas köszöni a megküldött nyomtatványt, de zokon esik neki, hogy K. nem hitte őt elég értelmesnek arra, hogy meg fogja érteni.

Ugyanaz nap K.-t hajnali álmából „rheumatikus láz“ ébreszti, fájdalmai vannak tüdejében, melyekről úgy hiszi, — hogy érezni fogja haláláig . . .

- Június 8-án (péntek) Cserey megköszöni K.-nak a Kézy versét és magasztalja.
- 9-én (szombat) K. Miklós öccsének ír költeménye pesti balsikeréről.
- 15-e előtt K. megküldi Decsi Sámuelnek Bécsbe a három verset.
- 15-én (péntek) Rumynak megírja, hogy változtatott a szövegen — megküldvén most neki a nyomtatványt.
- 17-én (vasárnap) Kazinczy Csereyhez írt levelében ismét magasztalja Kézy latin versét. (Kazinczy szeretett apósát, gróf Török Lajost, hosszú és rendkívül fájdalmas betegség után elveszíti.)
- Július 2-án (hétfő) K. súlyosan megbetegedik.
- 6-án (péntek) Rummyhoz írja, hogy még beteg és javítja a Napoleon-epithalamiumát.
- 12-én (csütörtök) Kis István pesti könyvtáros írja, hogy az epithalamium példányait előző napon kapta meg Debrecenből.
- 14-én (szombat) Kis János értesíti, hogy ezen a napon Lajos fiával németre fordíttatta a Napoleon házassága alkalmára írt verset. A fordítás „a várást felülmúlja“ és azt megküldi.
- 27-én (péntek) K. Kis Jánosnak ír a valóban, minden várakozáson felül sikerült német fordításról.
- 28-án (szombat) Szentgyörgyi Józsefhez írt levelében nagy dicsérettel szól Kis Lajos fordításáról.
- Ugyanaz nap megjelenik a *Magyar Kurir* júliusi darabjában.
- Augusztus 26-án (vasárnap) K. Döbrentének írja, hogy mint amennyire kezdetben nem szerette epigrammáját, annyira most. Egyre javít rajta. Kéri, hogy az *Erdélyi Múzeum* első számában közölje. Ajánlja Sipos és Kézy versét is — korrekturákkal.
- 28-án (kedd) Rumynak is dicséri a német fordítást.
- Szeptember 4-én (kedd) Cserey Farkast kéri, hogy a neki megküldött, de el nem adott példányokat küldje Debrecenbe, ahonnan könnyen megkaphatja.
- 19-én (hétfő) ifj. br. Wesselényinek ígéri a Sipos és V. Nagy Ferenc hexameterait.
- November 15-én (csütörtök) Rummyhoz írt levelében: nagy meglepedésére szolgál, hogy a *Leipziger Lit. Zeit.* nem emlékezett meg a Napoleon esküvőjét ünneplő verséről. Kívánná azonban, hogy Kézy versét közölnék.

1 8 1 1.

- Április 2-án (kedd) Kazinczy Újhelyben a megyegyűlés alatt veszi hírét, hogy Mária Lujzának fia született (március 20). „Sírtam, az az megnedvesült szemem . . .“
- Május 1-én (szerda) Kis János írja, hogy röviden recenseálta *A' Nagyság' és Szépség' Diadalmá-t* s küldi Bécsbe egy *Literatur Zeitung*nak.
- Július —-án. A Bécsben megjelenő *Annalen der Lit. und Kunst* júliusi füzeté a 72. lapon közli az ismertetést.

A' NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG' DIADALMA

Széphalom. Martiusban 1810.

I.

Elfolya két ezer év, és még több, 's végre megúnta
A' nagy Menykövező' hitvese régi dühét.
Homloka-szültje nem így. Fájt még, hogy az ídai bíró
Venus elől ötet megfutamodni hagyá.
Párizs bántott-meg, Párizs bosszúlja-meg estem'!
Igy szóll, és harczra hívja-ki Triptolemeüsz.
Jó ez; 's mint mikoron Márs lép szekérébe 's hatalmas
Karral az ellenek nyúlt seregeire rohan:
Dönt, tapos, öl, pusztit, valamerre ragadja haragja,
'S láng, füst, jaj 's riadás töltik-meg a' nagy eget.
Cypria megrémül. „Nem viv így a' diszes Achillesz,
Nem Dioméid, ugymond: így nem az álnok Ulyssz.
Több ez, mint Sándor, 's Caesar, 's a' Károlyok és Az,
Kit nekem hívémmé tett vala Gabrielám,
Uj fortélyt kíván az idő: Remegje Minerva
'S e' délczeg Szép a sprégeni szép Amazont!“
'S ah a' Spréai szép Amazon már kezdi tusáját!
'S ah szalad a' rémült Spréai szép Amazon.
'S a' diadalmas előtt Berheimnek tornyai rengnek,
Mint a' vén Bernhard reng vala lábai alatt.
„Paean! ió Paean, nagy Férfji! kiálta Cythére;
Jer' s légy már ez után Kedvesem én nekem is!
Pallasz néked erőt és bölcsességet adott: én
Példátlan fényed' drága jutalmat adom.
Ime Timandrámnak sarjadzása Lozilla
Páphoszom' legfőbb dísze, kebeledbe repül.
Én nevelém ötet, 's tavaszomnak mennyei díseit
E' láng orcákra 's e' kecses ajkra rakám.
Ujjaim illették szemeit, 's bájolva lövellnek;
Önt kivirult mellye Hyblai szaglatokat.
Nincs seregemben dísz, mellyet nem bírna Luíza:
Nincs dísz, mellyet nem bírna Luíza velem.
Vedd őt 's vége az örök harcznak! Tritónia győzött
Általatok: győzött, Cypris is általatok!“ —
Bal tüzeket lobbant a' nagy Zeüsz; tapsol az ég 's föld:
Csak Barcs önt szomorú könyvet az Angyal után.

Megjegyzés:

1-ső hexameter: Elfolya utóbb *Elfogy*a lett, majd ismét Elfolya.

5-ik pentameter: töltik meg helyett *eltepik*.

Berheim = Berlin. — Barcs = Bécs.

II.

A' nagy Menykövező' hitvese 's *huga* dühét
Venusz *előtt* ötet megfutamodni hagyá.
Igy szól és harczra hívja ki *Napoleon*t.
Jó ez!
Karral az *ellenség* nyúlt seregeire rohan:
Dönt, tapos, öl, pusztit, valamerre ragadja *negéde*,
'S láng, füst, jaj 's riadás *töltik-el* a' nagy eget.
Cypria *megdöbben*: „Nem küszde így a' nagy Achillesz,
Cypria *megrémül*. „Nem küszde így a' nagy Achillesz,
Gabrielám*
: *Rettegje* Minerva
'S e délczeg *Hős* a' Spréai szép Amazont!“
Ah a' Spréai szép Amazon már kezdi csatáját!
'S ah szalad *a' remegő* Spréai szép Amazon!
'S a' diadalmas előtt *Berlinnek* tornyai rengnek,
Mint a vén *Gotthard* reng vala lábai alatt!

Pallasz

Ime *Therézám*nak szép sarjadzatja *Luíze*

'E *gyönyörű* orcákra 's e' kecses ajkra rakám

Önt *ékes* mellye Hyblai szaglatokat.
Nincs seregemben dísz, *mellyel* nem bírna *Luíze*
Nincs dísz, mellyet nem bírna *Luíze* velem.

nagy Zeüsz**

De angyala távoztán Ausztria búnak ered.

Megjegyzés:

*Henr. IV. Gall Rex.

**Jupiter intonuit lævum.

III.

Elfolya*
A' nagy Mennydörgő' hitvese régi dühét.
Homloka'-szültje nem így. Fájt még hogy az *Idai* bíró
*Cypris*z *elől* ötet megfutamodni hagyá.
Párizs bántott-meg, Párizs bosszúlja-meg *es'tem!*
*Náoleon*t

Cypria *megrémül*. „Nem küszde így a' nagy Achillesz,

'S *a'* délczeg Hős a' Spréai szép Amazont!“
'S *im* a' Spréai szép Amazon már kezdi csatáját;

„Paean! *Io* Paean, nagy *Férfji!* kiálta Cythére

Ime, Therézámnak szép *sarjadzása*, *Luíze*,

E' *kecses* orcákra 's *édes* ajakra rakám.

Nincs seregemben dísz, *mellyet* nem bírna *Luíza*:
Nincs dísz, mellyet nem bírna *Luíza* velem.
Fogd Őt; vége az örök harcznak. Tritónia győzött

De Angyala távoztán Ausztria búnak ered.

* Elfolya előbb *Elfogy*a volt.

Megjegyzés: Érdekes, hogy a nyomdai korrektúrában ezt a szöveget jelentéktelen kivételekkel a II. számú szövegre változtatta vissza.

KAZINCZY
KÉZIRATÁNAK
HASONMÁSA

A kézirat eredetije
a Magyar Tudományos Akadémia Kazinczy-kéziratai között.
E hasonmás papirosának mérete
technikai okokból néhány milliméterrel kisebb,
mint az eredetié.

Dieſes Blatt übergeben man dem Cuſtoden.

Zuile 1

A²
NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG'
DIADALMA.

2

3

4

5

NAPOLÉONNAK 3 LUÍZÁNAK
MENNYEGZŐJÖKNÉL.

6

7

ÍRTA
KAZINCZY FERENCZ.

8

9

SÁROS-PATAKON,

MARTZIUSDAN, CIOIOCCCX.

allens Antiqua Majuskeln, mitt cursiv.

Zuile 1. auf dem Pfingst wie Zuile 4.

Zuile 2. groß, in die 3 Wörter füllen die Breite des Columnens.

Zuile 3. größtes wie Zuile 1.

Zuile 5 in 7. kleiner als 4.

Zuile 6 in 8. noch kleiner.

Zuile 9. noch mehr klein.

Impunitus.
Am. Londini d. 3° April
1810

Andreas Tulpiczky
Vicar. & Revisor Libror. Regius.

az az: Andreas Tulpiczky, Vice Archidiaconus,
Parochus Rom. Cathol. Sáros-Patakien.
et Revisor Libror. Regius. Anno 1810.

Elfolya kétexer ér, és még több; 's végre megúnta
A nagy Mennydörgő' hitvese régi dühét.
Homloka²-szültje nem így. Fáj még hogy az Ídai bíró
Cyprisx elől ötet megfutamodni hagyá.
Párisx bántott-meg, Párisx bosszúlja-meg es²tem!
Így szóll, és harczra hívja-ki Nápoleont.
Jö ez, 's mint mikoron Márs lép szekerebe, 's hatalmas
Karral az ellenség² nyúlt seregéire rohan:
Dönt, tapos, öl, pusztít, valamerre ragadja negéde;
'S láng, füst, jaj 's riadás töltik-el a nagy eget.
Cypria megrémül. „Nem küszde így a nagy Achillesx,
Nem Dioméd! ugymond; így nem az álnok Ulyssz!
Több ez mint Sándor 's Caesár 's a Károlyok, és Az;
Kit nekem hívemmé tett vala Gábrielám!
Új fortélyt kíván az idő: rettegje Minerva
'S a délczeg Hős a Spréai szép Amazont!“
'S ím a Spréai szép Amazon már kezdi csatáját;
Ím szalad a remegő Spréai szép Amazon!

'S a Diadalmas előtt Berlínnek tornyai rengnek,
Mint a vén Gotthárd reng vala lábai alatt.
„Paeon! Io Paeon, nagy Férfi! kiálta Cythére;
Jer, 's légy már ezután kedvesem énnekem is!
Pallasz néked erőt és bölcsességet adott: Én
Példátlan fényed' drága jutalmát adom.
Íme, Thérézámnak szép sarjadzása, Luíze,
Páphószom' legfőbb díszé, kebledbe repül.
Én nevelém Ötet, 's tavaszomnak mennyei díszéit
E' kecses orcákra 's édes ajakra rakám.
Ujjaim illették szeméit, 's bájolva lövellnek;
Önt ékes mellye Hyblai szaglatokat.
Nincs seregemben dísz, mellyet nem bírna Luíza:
Nincs dísz, mellyet nem bírna Luíza velem.
Fogd Öt; vége az örök harcznak. Tritónia győzött
Általatok: győzött Cypris is általatok.”

Pönt in nind
quilo.

Bal tüzekeket lobbant a nagy Zeüsz; ^{ttttt}tapsol az ég
's föld:

tapsol

De Angyala' távoztán Ausxtria búnak ered.

A NYOMTATOTT
EPITHALAMIUM
HASONMÁSA

A nyomtatott epithalamium eredetije
a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára
nyomtatványi osztályában.

E hasonmás papirosának mérete
azonos a kézirathasonmás papirosának méretével.

A múzeum könyvtárának példánya — tudtunkkal — egyetlen
s a könyvkötő annyira körülvágta a befűzéskor,
hogy a papiros eredeti méretei
nem állapíthatók meg.

A'
NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG'
DIADALMA.

NAPOLÉONNAK ÉS LUÍZÁNAK
MENYEGZŐJÖKNÉL.

IRTA
KAZINCZY FERENCZ.

SAROSPATAKON,
Cs. K. Obristlieutenant Szentes József' privil. Kir. Könyvnyomtató' Műhelyében,
Martziásban, MDCCCX.

Elfolya kétezer év, és még több; 's végre megúnta
A' nagy Mennykövező' hitvese's húga dühét.
Homloka'-szültje nem így. Fájt még, hogy az Ídai bíró
Cyprisz elől ötet megfutamodni hagyá.
Párizs bántott-meg, Párizs bosszúlja-meg estem'!
Így szóll, és harczra hívja-ki Nápoleont.
Jő ez; 's mint mikoron Márs lép szekérébe, 's hatalmas
Karral az ellenség' nyúlt seregéire rohan:
Dönt, tapos, öl, pusztít, valamerre ragadja negéde,
'S láng, füst, jaj 's riadás töltik-el a' nagy eget.
Cypria megdöbben. „Nem küszde így a' nagy Achillesz,
Nem Dioméd, ugymond; így nem az álnok Ulyssz.
Több ez mint Sándor 's Caesár 's a' Károlyok, és Az,
Kit nekem hívemmé tett vala Gábrielám.
Új fortélyt kíván az idő: Rettegje Minerva
'S e' délczeg Hős a' Spréai szép Amazont!”
'S ah, a' Spréai szép Amazon már kezdi csatáját!
'S ah, szalad a' remegő Spréai szép Amazon!

'S a' Diadalmas előtt Berlinnek tornyai rengnek,

Mint a' vén Gotthárd reng vala lábai alatt.

„Paeon! ió Paean, nagy Férjfi! kiálta Cythére;

Jer, 's légy már ezután Kedvesem énnekem is!

Pallasz néked erőt és bölcsességet adott: én

Példátlan fényed' drága jutalmát adom.

Ime, Therézának szép sarjadzatja, Luíze,

Páphószom' legfőbb dísz, kebledbe repül.

Én nevelém ötöt, 's tavaszomnak mennyei díszéit

E' gyönyörű orczákra 's e' kecses ajkra rakám.

Ujjaim illették szemeit, 's bájolván lövellnek;

Önt ékes mellye Hyblai szaglatokat.

Nincs seregemben dísz, mellyet nem bírna Luíza:

Nincs dísz, mellyet nem bírna Luíza velem.

Vedd őt, 's vége az örök harcznak! Trítónia győzött

Altalatok: győzött Cypris is általatok!,—

Bal tüzeket lobbant a' nagy Zeüsz; tapsol az ég 's föld:

De Angyala' távoztán Ausztria búnak ered!

EZT A KÖNYVET
KNER IZIDOR KÖNYVNYOMTATÓ
NYOMTATTA ÉS ADTA KI
GYOMÁN, AZ 1932. ESZTENDŐ DECEMBER HAVÁBAN.
A SZÖVEGRÉSZ FEHÉR FAMENTES PAPIROSÁT
ÉS A KÜLSŐ, SZÜRKE BORÍTÓPAPIROST
A DIÓSGYŐRI PAPÍRGYÁR RT.,
A HASONMÁSOK VALÓDI MERÍTETT PAPIROSÁT
A GROSS-ULLERSDORFI PAPÍRGYÁR
KÉSZÍTETTE.
A KÖNYV NEM KERÜLT A KÖNYVPIACRA,
240 PÉLDÁNY KÉSZÜLT KIZÁRÓLAG KÖZGYŰJTEMÉNYEK,
VALAMINT A SZERZŐ ÉS A KIADÓ BARÁTAI SZÁMÁRA,
AMELYEK KÖZÜL EZ A

102.

